

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב קמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת בא, תשס"ד
מספר 533מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

שני פנים למצוות פדיון הבן

מצוות פדיון הבן מעוררת מספר שאלות.
א. מדוע המצווה מופיעה פעמיים: קדש לי כל בכור... (יג:ב); והיה כי יבאך... והעברת כל פטר רחם...
וכל בכור אדם בבניך תפדה... (יג:יא-טו).

ב. מה פשר הפדיון, הרי עוד לא נבחרו הכוהנים, אם כן - כיצד פודים?
רש"י אומר: "ה' סלעים פדיונו קצוב במקום אחר". הנאמר כן גם כלפי הכוהנים? ומדוע פיצלה
התורה מצווה זו וכתבה פרטים אלו במקומות אחרים (במ' ג:יא-יג; ג:מ-נא; יח:ט-יח). אמנם ייתכן
שהציווי היה מאוחר יותר, ולא נכתב כאן אלא כדי להסביר סיבת החיוב (מכת בכורות). אך אם נאמר
בפשטות כי הציווי נאמר כאן בזמנו, עדיין צריך הסבר כאמור.

אכן, באשר לבחירת הכוהנים קיימת שאלה גדולה: האם הכוהנים נבחרו, כחלק משבט לוי, רק
לאחר מעשה העגל, או שמא אהרון ובניו נבחרו לעצמם, כבעלי ייחוד סגולי, בטרם נבחר שבט לוי על
פי מעשיו בחטא העגל. יתר על כן, אולי נבחר שבט לוי כמסייע לכוהנים שבאו מתוכו.

מתוך הפסוקים קשה להכריע. מצד אחד מצינו בדב' י:ח: "בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי
לשאת את ארון ברית ה' לעמך לפני ה' לשרתו ולברך בשמו". ומפרש רש"י, שלאחר מעשה העגל,
שבו שבט לוי לא נטל חלק, הוא הובדל "לשאת את ארון הלוויים, לעמוד לפני ה' לשרתו ולברך בשמו
- הכוהנים, והיא נשיאת כפיים". קודם לכן, אומר רש"י, הייתה העבודה בבכורות (שמ' כד:ה). גם
מדברי משה לשבט לוי (דב' לג:ח) "תִּמְיָךְ וְאַוְרֶיךָ לאיש חסידך", משמע כי אהרון נבחר כחלק משבט
לוי. וראה עוד הפסוקים בדב' יח:ו-ח: "וכי יבא הלוי... אל המקום אשר יבחר ה', ושרת בשם ה'
אלהיו ככל אחיו הלויים העומדים שם לפני ה', חלק כחלק יאכלו". הכוונה לכוהנים, והם נקראים לוויים
(ראה רש"י שם).

מאידך גיסא, אנו מוצאים התייחסות לכוהנים עוד לפני חטא העגל. בפרשת תצווה מופיע אהרון
הכוהן במלוא הדרו.¹ בחומש במדבר (פרקים ג, ח, יח) מבואר כי הלוויים ניתנים לכוהנים לעזרה,
וניתן להבין בפשטות כי הכוהנים קדמו. גם פרשת קרח מעידה על שתי קבוצות אלו. קרח, שבעצמו
הוא לוי, מתמרמר על מעמד אהרון הכוהן (במ' טז:ה), ורש"י שם מביא את הפסוק בדב' י"א:כג-יג -
"בני עמרם אהרן ומשה וְיִפְדֹּל אהרן להקדישו קדש קדשים הוא ובניו עד עולם". ובכלל, קשה לומר
שאהרון נבדל בעקבות חטא העגל, שכן דווקא שם, בניגוד לבני שבטו, אהרון אינו מופיע במיטבו.
ועל כורחך נבחר אהרון קודם לכן.

¹ אמנם לרש"י אין מוקדם ומאוחר בתורה ופר' תצווה, כחלק מציווי המשכן, היא לאחר מעשה העגל, ואכמ"ל.

² ועיין עוד שמ"א ב:כז בדבר איש האלוקים לעלי: "הנגלה נגלתי אל בית אביך בהיותם במצרים... ובחר אותו מכלל
שבטי ישראל לי לכהן לעלות על מזבחי" וברש"י שם: "מכאן שנתבאר אהרון במצרים... הטובה הזאת והגדולה
הזאת נתתי לאהרן".

כאמור, שאלה זו רחבה ועמוקה, ונראה כי נחלקו בה רש"י ורמב"ן, בעיקר בהקשר ליחס שבין ציווי המשכן למעשה העגל.³ ואולי נחלקו כבר תנאים בזה (ראה קידושין עג, ע"א).

נחזור לנושא עיונו. אם נאמר שכוהנים נבחרו לפני לויים, אפשר שמצוות הפדיון הייתה כבר במצרים. אבל אם עוד לא נבחרו הכוהנים - יש לומר כי למצוות פדיון הבן שני פנים,⁴ והפן הראשון אינו תלוי בכוהן דווקא. כלומר עצם קדושת הבכור דורשת "שחרור". הפסוק הראשון בפרשה מציין "קדש לי כל בכור", עוד בטרם נצטוו על פדיון. לבכור יש ממד של קרבן בדומה לבכור בהמה. בפרק יג:טו נאמר: "ויהי כי הקשה פרעה... ויהרג ה' כל בכור... על כן אני זבח לה' כל פטר רחם הזכרים וכל בכור בני אפדה". ושוב מצינו בחומש במ' יח:טו: "כל פטר רחם... באדם ובבהמה יהיה לך, אך פדה תפדה את בכור האדם... אך בכור שור... לא תפדה קדש הם".

מבואר לפנינו כי ראוי היה גם האדם להיות קודש כקרבן, אבל בניגוד למקובל אצל העמים המקריבים את בכוריהם (עי' מל"ב ג) – התורה מצווה לפדותו.

משום כך בשלב זה לא נאמר על ידי מי ובכמה הוא נפדה. אפשר היה לומר שמצילים אותו בהכרזה (ראה שמ"א א:יד): "ויפדו העם את יונתן, ולא מת", שם הצילו אותו בלי כסף. אך נראה יותר שיש לתת תשלום, תמורה כפדיון, לגבוה.

הפרשה האחרת של החלפת הלויים בבכורות וסיפור עודפי הבכורות (במ' ג) מלמדת אותנו שלמעשה הפדיון נועד להמיר את קדושת הבכורות בקדושת הכוהנים בני לוי, ומכאן מקבלת המצווה פנים חדשות, כחלק ממתנות הכהונה (ראה סוף פרשת קורח).⁵ כאן הדגש הוא לא על "שחרור" הבכור מקדושתו אלא על הכוהן שזוכה במעמד שהיה לבכור.⁶

מעין דברים אלו מצאתי בפי' דעת מקרא לשמות שם (פורש ע"י עמוס חכם):

ולא נתפרש כאן כיצד פודים... וע"פ דברי חז"ל נראה שבראשונה היה הבכור מוקדש לעבודת ה', ולאחר שחטאו ישראל בעגל, ונבחר שבט לוי... נפדו הבכורות בלויים ואלה נכנסו תמורתם לעבודת ה', ולאחר מכן ניתנה המצווה לדורות, שהפדיון הוא בחמישה שקלים הניתנים לכהן... 'והעברת... לה' כדי להזהיר... שלא יעשו כמעשי הכנענים, שהם מעבירים כל פטר רחם לאליליהם... לא תעשה כמעשיהם, ולא תעביר את הבכורות בשריפה באש, אלא תעביר אותם לה' בשלוש הדרכים המבוארות.

אלא שאנו דיברנו על שני שלבים, כאשר כבר בשלב הראשון ההקדשה לוותה בפדיון ששחרר את הבכור מקדושת קרבן, אך השאירו עדיין כמשרת ה', עד שהוחלף ע"י הלויים.¹

ד"ר איתמר ורהפטיג

המחלקה למשפטים

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

³ ראה מאמרו של הרב מ' סבתו, "הכהנים והלויים ומעשה העגל", **מגדים** ד, ע"מ 23.

⁴ עצם הרעיון ניתן להיאמר גם לשיטת הרמב"ן, שהכוהנים קדמו.

⁵ קצת ראייה לשני פנים אלו שמעתי מפי קרובי-ידידי הרב יעקב יזרעאלי, שהפנה אותי לרמב"ם, שמביא את המצווה פעמיים: בתחילה בלי בכורות – "מצוות עשה להפריש כל פטר רחם בזכרים... שנאמר קדש... וכולן לכהנים" ובהלכה י בכורות פ"א: "מצוות עשה לפדות כל איש מישראל בנו... שנאמר כל פטר רחם לי ונאמר אך פדה תפדה", ואכמ"ל.

⁶ אמנם לקדושת כוהן אופי שונה מזו של בכור, גם אם נגדירו "כשלוש רחמנא" (עי' נדרים לה, ע"ב) – אין הוא בגדר חסד שמים, כמו הבכור שניצל ממכת בכורות, אלא שליח שנבחר לשרת את העם לפני ה'.

¹ ועדיין יש לשאול לדעה כי המצווה נהגה במדבר, כיצד פדו את הבכור שנולד לפני חטא העגל? ואולי המצווה חלה רק על מי שהורתו הייתה לאחר מתן תורה, וצ"ע.